

УДК 338.43(477):339.9

Декарчук Валентин Валентинович
аспірант кафедри економіки
Уманського національного університету садівництва
Dekarchuk Valentyn
Postgraduate Student of the Economics Department
Uman National University of Horticulture

Декарчук Вадим Валентинович
аспірант кафедри менеджменту
Уманського національного університету садівництва
Dekarchuk Vadym
Postgraduate Student of the Management Department
Uman National University of Horticulture

DOI: 10.25313/2520-2294-2024-5-9923

АГРАРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ

AGRICULTURAL POLICY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION: STRATEGIC DIRECTIONS

Анотація. Вступ. Лейтмотивом реформування вітчизняної аграрної сфери впродовж останнього десятиліття було приведення її у відповідність до цілей Спільної аграрної політики ЄС. Кардинальна зміна функціонування національної економіки в умовах воєнного стану, окремі складності в процесі гармонізації політик, процеси оновлення спільної аграрної політики ЄС зумовлюють необхідність систематичного перегляду і вдосконалення аграрної політики України.

Мета. Метою дослідження є обґрунтування стратегічних напрямів аграрної політики України в контексті євроінтеграції.

Матеріали і методи. Дослідження базується на системному підході, який дозволив поєднати різні фактори впливу на формування та реалізацію аграрної політики України. Серед методів, застосованих для досягнення мети роботи, використано метод дедукції, історичний метод, аналіз, метод абстрагування.

Результати. Аналіз практики формування і реалізації аграрної політики України в контексті євроінтеграції виявив фрагментарність стратегування процесів гармонізації аграрних політик України та ЄС, а також проблеми у гармонізації регуляторного середовища. Обмеженість ресурсів державного бюджету обумовила значне відставання рівня підтримки українських сільськогосподарських виробників порівняно з ЄС, що опосередковано сприяло посиленню процесів концентрації в цій сфері. Визначено, що перешкодою для набуття Україною статусу повноправного члена ЄС також є побоювання європейських владних інституцій та агровиробників щодо необхідності значних витрат на сільськогосподарські субсидії українським аграріям і загострення конкуренції на ринку. Обґрунтовані напрями вдосконалення аграрної політики в частині стратегування, комунікації зі стейкхолдерами, перегляду механізмів і інструментів реалізації, організації моніторингу релевантності нормам та практикам ЄС та очікуваним результатам від їх застосування в Україні.

Перспективи. Піднята у роботі проблематика вимагає подальших досліджень в частині науково-методичного обґрунтування механізмів за кожним з запропонованих у роботі напрямів вдосконалення аграрної політики України.

Ключові слова: аграрна політика, спільна аграрна політика ЄС, економічна інтеграція, сільське господарство.

Summary. Introduction. The primary focus of reforming Ukraine's agricultural sector over the past decade has been aligning it with the goals of the EU's Common Agricultural Policy (CAP). The radical transformation of the national economy under martial law, specific challenges in the policy harmonization process, and the ongoing updates to the EU's CAP necessitate a systematic review and improvement of Ukraine's agricultural policy.

Purpose. The aim of this research is to justify the strategic directions of Ukraine's agricultural policy in the context of European integration.

Materials and methods. The research is based on a systematic approach, which allowed for the integration of various factors influencing the formation and implementation of Ukraine's agricultural policy. The methods used to achieve the study's objective include deduction, historical analysis, abstraction, and general analysis.

Results. The analysis of the formation and implementation of Ukraine's agricultural policy in the context of European integration revealed a fragmented approach to the harmonization processes of agricultural policies between Ukraine and the EU, as well as issues in harmonizing the regulatory environment. Limited state budget resources have resulted in significant lag in support levels for Ukrainian agricultural producers compared to the EU, indirectly contributing to increased concentration processes in this sector. It was found that a barrier to Ukraine gaining full EU membership is the European authorities' and agricultural producers' concerns about the significant costs of agricultural subsidies for Ukrainian farmers and intensified market competition. The study justifies directions for improving agricultural policy in the areas of strategy formation, stakeholder communication, review of implementation mechanisms and tools, organization of monitoring compliance with EU norms and practices, and the expected outcomes of their application in Ukraine.

Discussion. The issues raised in this study require further research regarding the scientific and methodological justification of mechanisms for each of the proposed directions for improving Ukraine's agricultural policy.

Key words: agricultural policy, EU Common Agricultural Policy, economic integration, agriculture.

Постановка проблеми. Аграрне виробництво в Україні формує її продовольчу безпеку, дозволяє навіть в умовах повномасштабної війни отримувати доходи від експорту та наповнювати дефіцитний державний бюджет країни, створює значну кількість робочих місць. Ця сфера характеризується підвищеною чутливістю до впливу різноманітних негативних дестабілізуючих чинників, на пом'якшення яких повинна бути спрямована аграрна політика. Стратегічним же її завданням в контексті активізації євроінтеграційного процесу та отримання Україною статусу країни-кандидата на членство в Європейському Союзі, що відбулося 23 червня 2022 року, є оперативне зближення всіх аспектів своєї політики та законодавства з політиками ЄС, стандартами і правилами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість аграрного сектору для національної економіки й безпеки обумовлюють значну кількість наукових праць, присвячених різним аспектам його розвитку. Теоретико-методологічні підходи щодо формування системи забезпечення національної продовольчої безпеки за умов поглиблення світових інтеграційних процесів обґрунтовано Мудраком Р. П. [1]. Шляхи підвищення ефективності, визначення пріоритетів, методи і моделі розробки стратегії розвитку аграрного сектору висвітлені у працях Пенькової О. Г. [2], Костецького Я. І. [3], Несенка П. П. [4] та багатьох інших. Проблематика становлення і трансформацій політики Європейського Союзу у сфері сільськогосподарського виробництва детально проаналізована Зінчуком Т. О. та ін. [5], Качурінер В. Л. [6] та інших. Водночас кардинальна зміна функціонування національної економіки в умовах воєнного стану, процеси оновлення спільної політики Європейського Союзу актуалізують подальші дослідження, спрямовані на імплементацію її науково-практичних досягнень в національній аграрній політиці.

Метою даної статті є обґрунтування стратегічних напрямів аграрної політики України в контексті євроінтеграції.

Матеріали і методи. Дослідження базується на системному підході, який дозволив поєднати різні фактори впливу на формування та реалізацію аграрної політики України. Серед методів, застосованих для досягнення мети роботи, використано метод дедукції, історичний метод, аналіз, метод абстрагування. Зокрема, за допомогою історичного методу з'ясовано передумови стратегування розвитку аграрної сфери. Методом дедукції визначено деструктивні чинники, що перешкоджають наблизенню національної аграрної політики до спільної аграрної політики ЄС. Метод абстрагування дозволив виключити фактори, які мали відносно незначний вплив на розвиток досліджуваних процесів. Теоретичні та методологічні положення теми роботи узагальнено за допомогою аналізу якісних та кількісних даних, доступних у відкритих джерелах, що стало підґрунтям сформульованих висновків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Старт процесу поступової трансформації української аграрної політики до практик Європейського Союзу розпочався зі створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та ЄС, передбаченої економічною частиною Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка була підписана 27 червня 2014 року. Домовленості щодо співпраці в аграрному напрямі містяться у Главі 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» Розділу V «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди про Асоціацію і ЗВТ та визначають сфери співробітництва у сільськогосподарській галузі: сприяння взаємному розумінню аграрних політик; посилення адміністративного потенціалу під час планування, оцінки та реалізації політики; заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з наголосом

на охороні довкілля, органічному виробництві, біотехнологіях; обмін знаннями та досвідом щодо розвитку сільських територій; підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору, його ефективності, прозорості ринків, умов для залучення інвестицій; поширення знань за допомогою проведення навчальних та інформаційних заходів; сприяння інноваціям через проведення досліджень та просування системи дорадництва до аграріїв; посилення гармонізації з питань, які обговорюють в межах міжнародних організацій; обмін досвідом у сфері підтримки аграрної політики; заохочення політики якості сільськогосподарської продукції у сфері стандартизації, вимог до виробництва і схем якості [7].

Загальний прогрес за 2014–2023 роки у виконанні зобов'язань України, передбачених Угодою про асоціацію, склав 77%, а за напрямом Сільське господарство, визначених статтею 403 Глави 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» — 70% [8]. Попри існування «дорожньої карти», де детально розписані завдання, етапи і терміни виконання окремих завдань з наближення національної аграрної політики до спільної аграрної політики ЄС (САП), залишається актуальною проблема відсутності єдиного національного стратегічного документа, який би охоплював комплексне бачення аграрної політики країни. 1 січня 2023 року завершився термін дії «Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року» [9], а іншого стратегічного документу, який би зафіксував цілі розвитку аграрного сектору прийнято не було.

Варто зазначити, що укрупнено такі цілі представлено в Національній економічній стратегії до 2030 року, затвердженій КМУ 3 березня 2021 року [10], яка є основою для розробки нового законодавства, планів дій та стратегічних програм міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади. Вона спрямована на утвердження України як одного з глобальних центрів продовольчої безпеки та світового лідера у постачанні продовольства з високою доданою вартістю та надання наукомістких послуг для агропродовольчого сектору. Стратегія включає сім стратегічних цілей для аграрного та харчового секторів:

- забезпечення стимулюючої та дорадчої аграрної політики (зміцнення інституційної спроможності, підвищення ефективності формування політики, вдосконалення ринку землі);
- забезпечення учасників ринку високоякісною інфраструктурою;
- покращення доступу до ресурсів та технологій;
- збалансування виробництва високомаржинальної та низькомаржинальної продукції для підвищення прибутковості сектору;
- сприяння розвитку ринків переробки;

- збільшення обсягів продажу продукції з високою доданою вартістю на внутрішньому та міжнародному ринках;
- забезпечення виробництва та експорту безпечної та корисної для здоров'я людини аграрної та харчової продукції.

Але деталізація цих цілей повинна знайти відображення саме в стратегії розвитку аграрного сектору економіки. Відсутність дієвої системи стратегування процесів гармонізації аграрних політик України та ЄС поєднується з національними особливостями процесу гармонізації регуляторного середовища, яке є основою досягнення поставлених цілей і подальших реформ. В аналітичному звіті «Регуляторна політика на етапі набуття членства в ЄС», підготовленому ГО «Аналітичний центр Аграрного союзу України», відзначено низку факторів, що не надають можливість бізнесу і громадянському суспільству України відчутти дієвість євроінтеграційних заходів [11]:

- викривлення сенсу європейських норм та правил за рахунок обмеження гармонізації лише верхнім законодавчим рівнем без аналізу відповідності підзаконних нормативних актів духу та змісту законодавства ЄС;
- створення прецедентів, коли лобісти використовують окремі, ізольовані від загального контексту норми законодавства ЄС для просування власних інтересів на рівні законодавства, а реалізація таких норм на практиці веде до наслідків, які відрізняються від того, що існує в ЄС;
- зосередження уваги органів виконавчої і законодавчої гілок влади на виконання планів «первинної» гармонізації національного законодавчо-нормативного поля до законодавства ЄС, за відсутності належного моніторингу подальших змін до вже гармонізованих правових актів, які можуть скасовувати вже гармонізовані норми або викривляти євроінтеграційний зміст законодавчо-нормативного акту;
- відсутність гармонізації на рівні політик;
- відсутність офіційного моніторингу змін європейського законодавства, який на регулярній основі вели б органи влади і результати якого були б обов'язкові для подальшого опрацювання, створює проблему відставання у часі, коли актуальні зміни випадають з поля зору українського законодавця;
- обмеженість моніторингу виконання та впровадження Угоди про асоціацію лише в частині виконання плану законотворчих робіт із гармонізації законодавства, за відсутності досліджень еквівалентності його з нормами ЄС, адекватності їх дії українським реаліям та ефективності, досягнення заявлених результатів.

Такі проблеми породжені як недостатніми компетентностями безпосередньо законодавців, так і діями потужних аграрних лобістів, які займають

обережну позицію щодо реформування вітчизняної агросфери та мають сумніви у необхідності наближення національної аграрної політики до спільної аграрної політики ЄС. Ці сумніви частково обумовлені недостатньою обізнаністю української аграрної спільноти з процесом формування і реалізації секторальних політик в ЄС, європейськими підходами до підтримки розвитку аграрного сектору [12]. Також саме для великих гравців українського агробізнесу потенційні вигоди від майбутніх дотацій, які є основним інструментом реалізації САП, неочевидні. Так, на брифінгу EPRS (Європейська парламентська дослідницька служба) «Українське сільське господарство. Від російського вторгнення до інтеграції в ЄС» в квітні 2024 року було висловлено пересторогу, що олігархи-землевласники можуть отримати вигоду від сільськогосподарських фондів ЄС, але згідно з чинними правилами САП, українські компанії, що володіють десятками тисяч гектарів, мали б право на мільйони євро виплат в рамках САП [13]. Водночас перед повномасштабним вторгненням РФ це були 22 компанії, які орендували понад 50000 гектарів та контролювали лише 12% посівних площ України.

Про поступове наближення національної аграрної політики до САП свідчить і зростання рівня підтримки сільськогосподарських виробників в 2018–2020 рр, але вона залишалася низькою порівняно з країнами ЄС. Так значення показника оцінки підтримки виробників (ОПВ) протягом 2014–2022 рр. було волатильним, проте навіть за максимальних 2,8% в 2019 році українські с/г виробники отримували менше на 15,8 в.п. (табл. 1). І навіть за таких умов українське сільськогосподарське виробництво, за винятком тваринництва й молочного скотарства, залишалось переважно прибутковим і конкурентоспроможним на зовнішніх ринках через нижчу собівартість й ефект

масштабу. Зрозуміло, що в 2022 році через агресію РФ пріоритети розподілу бюджетних коштів кардинально змінилися.

Повномасштабна війна на території України спричинила масові міграції населення, як в середині країни так і за її межі; часткову втрату виробничих, переробних та логістичних можливостей; розвиток інфляційних процесів на фоні зменшення купівельної спроможності громадян; утруднення доступу господарюючих суб'єктів до інвестиційних (кредитних) ресурсів [15]. За таких умов актуалізувалося екстрене регулювання аграрної сфери, спрямоване на пом'якшення негативного впливу зовнішніх факторів. Але державні інституції майже не припиняли роботу над законодавством та регулюванням, яка була розпочата або передбачалась до повномасштабної війни, спрямовану на реформування аграрної політики України для забезпечення її відповідності САП. Колосальні збитки, завдані країні збройною агресією, зумовлюють безальтернативність залучення зовнішніх інвестицій для відновлення, яке не повинне відтворити колишню модель економіки. Подальша трансформація економіки дає можливість долучення до використання загальноєвропейських принципів та інструментів у сценарії повоєнної відбудови та вступу України до ЄС.

Однією з перешкод щодо перспективи набуття Україною статусу члена ЄС, незалежно від темпів реформування економіки в цілому та її аграрного сектору, зокрема, є побоювання з боку сільськогосподарських виробників країн ЄС щодо потенційного зростання конкуренції на їх ринках, а також з боку урядовців ЄС щодо істотного зростання витрат на платежі у рамках САП для українським сільськогосподарським товаровиробникам.

Такі перестороги не є безпідставними з урахуванням масштабу вітчизняного агросектору.

Таблиця 1

Оцінки рівня підтримка сільського господарства України та ЄС

Показник	Роки									
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	
Оцінка загальної підтримки сільського господарства ЄС, % від ВВП	0,633	0,637	0,609	0,602	0,622	0,606	0,629	0,622	0,615	
Оцінка загальної підтримки сільського господарства України, % від ВВП	-0,159	0,286	-0,301	-0,085	0,679	0,806	0,456	0,162	-0,484	
Оцінка підтримки с/г виробників в ЄС, % від валового доходу	17,3	18,6	18,6	17,9	18,9	18,6	18,3	16,3	15,1	
Оцінка підтримки с/г виробників в Україні, % від валового доходу	-1,4	0,5	-1,4	-0,8	2,1	2,8	1,4	0,1	-2,6	
Споживча підтримка в ЄС, % від с/г споживання	-3,46	-3,98	-3,78	-3,64	-4,41	-4,25	-3,26	-2,43	-2,9	
Споживча підтримка в Україні, % від с/г споживання	6,42	4,0	5,62	2,79	-1,28	-2,75	-0,8	0,91	4,95	

Джерело: складено авторами за даними [14]

В 2020 році площа сільськогосподарських земель в Україні становила 41,3 млн. га (з них 32,7 млн. га рілля), або 68,5% від площі України. Для порівняння, у 2020 році Франція та Іспанія мали відповідно 27,4 млн. та 23,9 млн. га сільськогосподарських земель, що становило найбільшу частку від 157 мільйонів гектарів сільськогосподарських земель ЄС, які використовуються для виробництва сільськогосподарської продукції. Керівники найбільших фермерських асоціацій Франції та Німеччини вже заявили, що членство України стане «катастрофою» для європейського сільського господарства і призведе до «занепаду» сімейних фермерських господарств в ЄС. А відповідно з оцінками Ради ЄС, членство України коштуватиме ЄС 96,5 мільярдів євро в рамках САП протягом семи років, що призведе до 20% скорочення сільськогосподарських субсидій для існуючих країн-членів ЄС. Проте така сума є результатом прямого застосування поточних правил САП до України, включаючи виплати на основі площі без верхньої межі [13].

Проблематичним в умовах сьогодення, з точки зору практичної реалізації актуальних напрямів САП в Україні, є не лише фінансова підтримка сільськогосподарських виробників, а й розвиток сільських територій та «зелений перехід». Розмір збитків, завданих агресією РФ екології і сільським територіям України обумовлює потребу в значних фінансових ресурсах для їх відновлення. Передбачається, що відповідно до резолюції Генеральної асамблеї ООН від 15 листопада 2022 р. спричинені РФ наслідки військової агресії будуть компенсовані Україні шляхом застосування репараційних механізмів. Україна започаткувала цілу низку фондів в рамках реалізації Плану повоєнного відновлення, візією якого задекларовано: «Сильна європейська країна — магніт для іноземних інвестицій» [16]. В межах цього плану розроблено проекти з відбудови чистого та захищеного середовища, перелік яких можна розширювати. Тому доцільно додатково розробити проекти з комплексної відбудови сільських територій, в межах яких передбачити стимули для агровиробників для використання стійких та екологічно чистих практик.

Потенційно Україна як країна із статусом Кандидата в члени ЄС може долучитися до програми фінансової допомоги для країн, які готуються до вступу в ЄС (Інструмент допомоги на етапі підготовки до вступу в ЄС (IPA)), частиною якої є програма IPARD (допомога для розвитку сільських територій). Країни-бенефіціари IPARD зобов'язуються працювати над забезпеченням трансформації сільськогосподарського сектору (зелений та цифровий перехід) з метою мінімізації його негативного впливу на навколишнє середовище та клімат, а також для забезпечення населення та експортних ринків доступними та здоровими продуктами харчування.

У лютому 2024 року Європарламент затвердив регламент програми Ukraine Facility на 2024–2027 роки, реалізація якого принесе Україні 50 млрд. євро. Це розроблений українським урядом план реформування 15 секторів економіки, в тому числі агросектору, для якого передбачено такі основні реформи: узгодження інституційних рамок сільського господарства і розвитку сільських територій із політикою ЄС; забезпечення функціонування ринку землі; покращення інституційної та адміністративної структури для управління інвестиційними програмами; вдосконалення офіційного публічного електронного реєстру сільськогосподарських підприємств; довгостроковий план розвитку іригаційного комплексу для підвищення стійкості сектору до змін клімату; розмінування земель та акваторій [17].

Як показав проведений аналіз, Україна проводить системну роботу з гармонізації власної аграрної політики до САП. Систематизація наявних складностей на цьому шляху показує, що при формуванні і реалізації подальшої аграрної політики доцільно:

- вдосконалити процес стратегування. Це передбачає розробку стратегії розвитку аграрної сфери України, яка охоплюватиме комплексне бачення аграрної політики країни в частині економічної, екологічної складових та цілей розвитку сільських територій;
- підвищити ефективність процесу гармонізації законодавства. Першочерговим кроком досягнення цієї мети є створення системи моніторингу змін європейського законодавства для їх імплементації у вітчизняне та моніторингу подальших змін до вже гармонізованих українських правових актів і аналізу їх ефективності;
- посилити комунікації зі стейкхолдерами. Для зовнішніх стейкхолдерів важливо акцентувати увагу на потенційних вигодах для посилення конкурентоспроможності аграрної сфери ЄС й її продовольчої безпеки внаслідок набуття Україною статусу повноправного члена ЄС. Для внутрішніх стейкхолдерів — на сутності спільної аграрної політики ЄС та перевагах від її застосування для виробників, споживачів, громад;
- переглянути інструменти реалізації з урахуванням специфічних для України умов воєнного стану та подальшого післявоєнного відновлення. В цьому напрямі необхідно продовжити роботу над розробкою проектів, спрямованих на відбудову сільських територій та подальшу екологізацію сільськогосподарського виробництва, а також активно залучати зовнішні інвестиційні ресурси для їх реалізації, в тому числі шляхом участі у програмі програма IPARD.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Євроінтеграційні прагнення України та систематичні зусилля державних інституцій обу-

мовили значний поступ на шляху до гармонізації вітчизняної аграрної політики до САП. Наслідками повномасштабного вторгнення РФ стали не лише економічні та екологічні збитки, які можливо подолати шляхом розробки і реалізації проєктів відновлення, а й утвердження в свідомості українців безальтернативності євроінтеграції. Перешкодами на цьому шляху залишалися відсутність комплексного бачення стратегії реформування, обмеженість ресурсів для проведення реформ, необхідність врахування специфіки розвитку українського агросектору та збалансування коротко-, середньо- і довгострокових цілей його розвитку, побоювання владних інституцій та агровиробників

ЄС щодо негативних наслідків набуття Україною статусу повноправного члена ЄС для рівня їх добробуту. Подолання цих перешкод вимагає вдосконалення аграрної політики в частині стратегування, комунікації зі стейкхолдерами, перегляду механізмів і інструментів реалізації, організації моніторингу релевантності нормам та практикам ЄС та очікуваним результатам від їх застосування в Україні.

Піднята в роботі проблематика вимагає подальших досліджень у частині науково-методичного обґрунтування механізмів за кожним з пропонувананих у роботі напрямів вдосконалення аграрної політики України.

Література

1. Мудрак Р.П. Продовольча безпека України в умовах глобалізації. *Економічний часопис-XXI*. 2013. № 1–2(1). С. 34–37.
2. Пенькова О.Г. Стратегія розвитку економіки: методологічні засади : монографія. Умань : Видавець «Соцінський», 2012. 393 с.
3. Костецький Я.І. Стратегія формування і розвитку аграрного сектору України: теорія і практика : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 356 с.
4. Несененко П.П. Стратегія розвитку аграрного сектору в контексті економічної політики держави : монографія. Київ : Гуляєва В.М. [вид.], 2022. 319 с.
5. Аграрна політика Європейського Союзу: виклики та перспективи : монографія / за ред. проф. Т.О. Зінчук. Київ : «Центр учбової літератури», 2019. 494 с.
6. Качурінер В.Л. Правове регулювання політики європейського союзу у сфері сільськогосподарського виробництва. *Modern paradigm of public and private law amidst sustainable development: scientific monograph*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. Vol. 1. P. 258–285.
7. Співробітництво у сфері сільського господарства. *Представництво України при Європейському Союзі*. 2020. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelnno-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/spivrobitnictvo-u-sferi-sil'skogo-gospodarstva> (дата звернення: 29.04.2024).
8. Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та Європейським союзом за 2023 рік. *Кабінет міністрів України*. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/zvit-pro-vykonannia-ua-za-2023-UA_2.pdf (дата звернення: 01.05.2024).
9. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80#Text> (дата звернення: 24.04.2024).
10. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.05.2024).
11. Регуляторна політика на етапі набуття членства в ЄС. Аналітичний звіт ГО «Аналітичний центр Аграрного союзу України». Київ, 2023. URL: http://www.aau.org.ua/media/publications/1896/files/NoteRegulatiopn_2023_08_21_05_52_44_666109.pdf (дата звернення: 30.04.2024).
12. Старікова Л. Спільна аграрна політика ЄС і завдання України в контексті євроінтеграції. *ГО «Аналітичний центр Аграрного союзу України»*. Київ, 2023. URL: http://www.aau.org.ua/media/publications/1891/files/CAP_2023_03_17_08_01_05_308554.pdf (дата звернення: 06.05.2024).
13. Ukrainian agriculture. From Russian invasion to EU integration. *EPRS*. 2024. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760432/EPRS_BRI\(2024\)760432_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760432/EPRS_BRI(2024)760432_EN.pdf) (дата звернення: 02.05.2024).
14. Agricultural support. *OECD: Agriculture statistics (database)*. 2024. URL: <https://data.oecd.org/agrpolicy/agricultural-support.htm#indicator-chart> (дата звернення: 11.05.2024).
15. Penkova O., Kharenko A. Marketing analysis of the functioning environment of agrarian enterprises. *Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science*. 2023. Vol. 27, No. 2. P. 28–40.
16. *План відновлення України: вебсайт*. URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 09.05.2024).
17. Які аграрні реформи чекають сектор в рамках схваленої ЄС програми Ukraine Facility? *Agropolit.com*. 2024. URL: <https://agropolit.com/interview/1032-yaki-agrarni-reformi-chekayut-sektor-v-ramkah-shvalenoyi-yes-programi-ukraine-facility> (дата звернення: 04.05.2024).

References

1. Mudrak, R. P. (2013). ProdoVOLcha bezpeka Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Food security of Ukraine in the context of globalization]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI, 1-2(1)*, 34–37 [in Ukrainian].
2. Penkova, O. H. (2012). Stratehiia rozvytku ekonomiky: metodolohichni zasady: monohrafiia [Economic development strategy: methodological principles]. Uman: Vydavets “Sochynskiy” [in Ukrainian].
3. Kostetskyi, Ya. I. (2017). Stratehiia formuvannia i rozvytku ahrarnoho sektoru Ukrainy: teoriia i praktyka: monohrafiia [Strategy for the formation and development of Ukraine’s agricultural sector: theory and practice]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
4. Nesenenko, P. P. (2022). Stratehiia rozvytku ahrarnoho sektoru v konteksti ekonomichnoi polityky derzhavy: monohrafiia [Strategy for the development of the agricultural sector in the context of state economic policy]. Kyiv: Huliaieva V. M. [Ed.] [in Ukrainian].
5. Ahrarna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: vyklyky ta perspektyvy: monohrafiia [Agrarian policy of the European Union: challenges and prospects]. (2019). Za red. prof. T. O. Zinchuk. Kyiv: “Tsentr uchbovoi literatury” [in Ukrainian].
6. Kachuriner, V. L. (2023). Pravove rehuliuвання polityky yevropeiskoho soiuzu u sferi silskohospodarskoho vyrobnytstva [Legal regulation of the EU policy in the field of agricultural production]. Modern paradigm of public and private law amidst sustainable development: scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 1, 258–285.
7. Spivrobitnytstvo u sferi silskoho hospodarstva [Cooperation in the field of agriculture]. (2020). *Predstavnytstvo Ukrainy pry Yevropeiskomu soiuzi*. Retrieved from <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/torgovelnо-ekonomichne-spivrobitnictvo-ukrayina-yes/spivrobitnictvo-u-sferi-silskogo-gospodarstva> [in Ukrainian].
8. Zvit pro vykonannia uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym soiuzom za 2023 rik [Report on the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union for 2023]. *Kabinet ministriv Ukrainy*. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/zvit-pro-vykonannia-ua-za-2023-UA_2.pdf [in Ukrainian].
9. Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi prohramy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2022 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 hrudnia 2015 r. № 1437-p [On Approval of the Concept of the State Target Programme for the Development of the Agricultural Sector of the Economy for the Period up to 2022: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 30 December 2015 No. 1437-p]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ekonomichnoi stratehii na period do 2030 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 bereznia 2021 r. № 179. [On Approval of the National Economic Strategy for the period up to 2030: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 3 March 2021 No. 179]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
11. Rehuliatorna polityka na etapi nabuttia chlenstva v YeS [Regulatory policy at the stage of EU membership]. (2023). Analitichnyi zvit HO “Analitichnyi tsentr Ahrarnoho soiuzu Ukrainy”. Kyiv. Retrieved from http://www.aau.org.ua/media/publications/1896/files/NoteRegulation_2023_08_21_05_52_44_666109.pdf [in Ukrainian].
12. Starikova, L. (2023). Spilna ahrarna polityka YeS i zavdannia Ukrainy v konteksti yevrointehratsii [The EU’s Common agricultural policy and Ukraine’s tasks in the context of European integration]. *HO “Analitichnyi tsentr Ahrarnoho soiuzu Ukrainy”*. Kyiv. Retrieved from http://www.aau.org.ua/media/publications/1891/files/CAP_2023_03_17_08_01_05_308554.pdf [in Ukrainian].
13. Ukrainian agriculture. From Russian invasion to EU integration. (2024). *EPRS*. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760432/EPRS_BRI\(2024\)760432_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760432/EPRS_BRI(2024)760432_EN.pdf).
14. Agricultural support. (2024). *OECD: Agriculture statistics (database)*. Retrieved from <https://data.oecd.org/agrpolicy/agricultural-support.htm#indicator-chart>.
15. Penkova, O. & Kharenko, A. (2023). Marketing analysis of the functioning environment of agrarian enterprises. *Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science, 27 (2)*, 28–40.
16. *Plan vidnovlennia Ukrainy — Ukraine’s recovery plan*. Retrieved from <https://recovery.gov.ua/> [in Ukrainian].
17. Yaki ahrarni reformy chekaiut sektor v ramkakh skhvalenoi YeS prohramy Ukraine Facility? [What agricultural reforms are expected in the sector under the EU-approved Ukraine Facility?]. (2024). *Agropolit.com*. Retrieved from <https://agropolit.com/interview/1032-yaki-agrarni-reformi-cheKayut-sektor-v-ramkah-shvalenoi-yes-programi-ukraine-facility> [in Ukrainian].